

АНГЛІЙСЬКІСТЬ ЯК КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Стаття присвячена розгляду поняття національної ідентичності, що з'являється в науковій літературі з кінця XVIII-початку XIX століть передусім у працях мислителів-філософів. Аналізуються поняття «індивідуальної» та «колективної ідентичності» та їх зв'язок із національною ідентичністю. Національна ідентичність трактується з позиції мультимірності як різновид колективної ідентичності, що визначає приналежність особи до групи за спільністю територіально-географічних, історичних, соціально-політичних, юридичних, мовних та етнічних характеристик. Постулюється думка, що національна ідентичність не може підмінятися поняттям етнічної ідентичності з огляду на належність до нації одночасно кількох етносів. «Англійськість» визначається як складова національної ідентичності, комплекс спільних культурних, історичних, соціальних аспектів, що є унікальними для англійського народу та виступають його об'єднуючим фактором. Стаття досліджує, як комплекс вказаних аспектів сприяв формуванню національної самосвідомості та ідентичності англійців протягом історії та в сучасному світі. Зауважується, що англійськість простежується головним чином на рівні мовлення, рис характеру та поведінки, асоціюючись зі стриманістю, консерватизмом, повагою до власної історії, незвичним почуттям гумору, небажанням втручання у особисті кордони.

Мета розвідки полягає у дослідженні суті, передумов формування англійськості та її характерних особливостей.

Методологія. Поставлені завдання вирішуються застосуванням методів аналізу, синтезу, узагальнення наявних наукових праць, методу аналізу словникових дефініцій та описового методу.

Наукова новизна дослідження простежується у детальному розгляді факторів, що закладають підґрунтя формування національної ідентичності англійців, та наведенні власних дефініцій аналізованого феномену. У **висновку** постулюється думка про багатоплановість англійськості як культурного феномену, що виступає засобом саморефлексії, збереження власної самобутності, історії та культури жителів Англії.

Ключові слова: національна ідентичність, колективна ідентичність, англійськість, гетеростереотипи.

Постановка проблеми. Екологічні проблеми, соціально-економічні фактори, складна воєнно-політична ситуація та глобалізація виступають тригером міграційних процесів у світі. Посилена міграція спричинює явище мультикультуралізму, що, попри низку позитивних рис (забезпечення врахування інтересів меншин, стирання расових та ідеологічних протиріч, викорінення расизму, усвідомлення важливості культурного розмаїття тощо) призводить до «трансформації суспільно-культурної парадигми з моністичної на плюралістичну» та загрожує «ревізією» [1, 112] національної ідентичності.

Засилля біженців є проблемою країн Європи (Німеччини, Франції, Іспанії, Італії) та Сполучених Штатів Америки. Останні часто метафорично порівнюють із тарілкою салату, що репрезентує суспільство, в якому мозаїчно співіснують представники різних етнічних груп. З часом етнічні групи можуть зберегти власну ідентичність чи пройти процес асиміляції/ інтеграції, розчинившись у домінуючій культурі і, одночасно, залишивши власний слід у ній. Таким чином, культура та національна ідентичність загалом зазнають змін під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів.

Втім, історія засвідчує, що нації до останнього борються за збереження власної національної ідентичності, що, фактично, є запорукою існування нації як такої.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття «національний дух», «національна самосвідомість», «спосіб життя», «ментальність» як складові національної ідентичності згадувалися у роботах філософів Просвітництва (Жан-Жака Руссо, Вольтера, Монтеск'є) ще у XVIII столітті. Однак

поняття національної ідентичності, що асоціювалося з подіями Французької революції, розпадом імперій та виступало засобом «єднання нації» [7, 8], почало вживатися в політичних дискусіях та наукових дослідженнях на початку XIX століття (роботи І. Гердера, Ф. Шеллінга).

Мета розвідки полягає у дослідженні суті та передумов формування англійськості як складової національної ідентичності.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження із зазначенням методів. У статті були використані загальнотеоретичні методи аналізу, синтезу та узагальнення наявних в науковій літературі робіт, метод аналізу словникових дефініцій та описовий метод.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна ідентичність відображає унікальність, спільні цінності, історію, традиції та культурні особливості певної нації, формуючись через різноманітні чинники: мову, релігію, історію, звичаї та інші аспекти культурного життя.

Онлайн версії словників Merriam-Webster [11], Cambridge English [9] та TheFreeDictionary [12] визначають ідентичність як «репутацію, якості чи інші характеристики, якими одна людина/предмет відрізняється від інших», трактуючи її як «однаковість ключових характеристик предмета», а також як «те, що допомагає засвідчити особу». Однак жодне з вищевказаних джерел не наводить дефініції національної ідентичності, пропонуючи вивести визначення вказаної колокації з її складових. Longman Dictionary кваліфікує національну ідентичність як «сильне відчуття належності до певної групи, як-от, нації, держави тощо» [10].

Дослідниця Т.О. Саніна наголошує на необхідності розмежування понять «індивідуальної ідентичності», що полягає в усвідомленні індивідом власної неповторності, та «колективної ідентичності», що передбачає виявлення спільних цінностей, поглядів, установок у представників спільноти [3, 23]. Інший науковець, Й. Окамура зауважує, що індивідуальна ідентичність має ситуативний характер, оскільки індивід демонструє різний стиль поведінки вдома, в гостях, за кордоном тощо [6, 460]. Тому лише колективну ідентичність можна класифікувати як таку, що характеризується стійкістю до змін.

Ми, однак, вважаємо, що не тільки індивідуальна, а й колективна ідентичність може характеризуватися відчуттям ексклюзивності чи елітарності представників групи, що особливо притаманно країнам з загарбницькою імперсько-колоніальною політикою. Як приклад, доцільно згадати історію Німеччини чи Італії періоду Другої світової війни.

Національну ідентичність часто прирівнюють до етнічної ідентичності, хоча така заміна понять можлива лише за умови, якщо нація сформована на базі одного етносу. Втім, оскільки нація є часто конгломератом кількох етносів, ці поняття варто розмежовувати, оскільки етнос базується виключно на культурній складовій, у той час як нація, окрім культурного компоненту, має ще й політичне підґрунтя [3, 4].

А.Д. Сміт під національною ідентичністю розуміє комплексний феномен, багатовимірну модель та своєрідну форму колективної ідентичності, яка включає:

- територіальну прив'язаність культурної групи до власної батьківщини;
- спільність походження, фольклору, історичної пам'яті;
- спільність масової культури та культурних зв'язків;
- розподіл праці з рівним правом власності, доступом до ресурсів та мобільністю;
- наявність в усіх членів спільноти юридичних прав та обов'язків, прописаних законом. Крім того,

значний вплив на формування ідентичності, на думку автора, справляють соціально-політичні, юридичні та етнічні фактори [7, 60].

У свою чергу, вважаємо необхідним додати до окреслених вище характеристик фактор єдності за мовним принципом. З огляду на вищевказане, у нашій розвідці будемо послуговуватися дефініцією національної ідентичності як мультимірного культурного феномена, різновидом колективної ідентичності що розпізнає індивіда за його приналежністю до групи зі спільними територіально-географічними, історичними, соціально-політичними, юридичними та етнічними характеристиками та дотриманням спільної мовної політики.

Наведене визначення дозволяє говорити про національну ідентичність українців, французів, американців, поляків, іспанців, британців тощо. Примітно, що британська національна ідентичність охоплює етнічні групи англійців, шотландців, ірландців та валлійців. Однак оскільки Англія, Шотландія, Північна Ірландія та Уельс є окремими країнами у складі Сполученого королівства, не зовсім виправданим видається виділяти лише британську національну ідентичність, нівелюючи вклад кожної з перелічених вище країн у розвиток британської імперії, надто з огляду на їх власну історію, територію та культурну спадщину.

За висловом дослідника К. Кумара, найбільше обурення така підміна понять викличе в англійців, що не люблять, коли їх називають британцями. Для розуміння цієї ситуації варто було б зупинитися на подвійному трактуванні британської ідентичності, оскільки, з одного боку, під Британією можна розуміти Британську імперію з низкою віддалених колоній, а з іншого – Велику Британію як частину Сполученого Королівства, ядром якої є Англія, яка й «підім'яла під себе» Шотландію, Північну Ірландію та Уельс [5, с. 42-43]. Імперіалістична позиція Англії дозволила їй претендувати на певну винятковість з-поміж інших країн Сполученого Королівства та призвела до намагання відмежуватися від них.

Національна ідентичність англійців формувалася упродовж століть. У її становленні значну роль відіграли кілька ключових факторів, з-поміж яких варто виділити географічний та релігійний.

Вигідне географічне розташування та ізоляваність від материкової зони, що досягалось наявністю протоки Ла-Манш, ускладнювало напад з європейського континенту. Перешкодою для

наступу ворога була й мінливість англійської погоди та її похмурий дощовий характер, що спонукало англійців більше цінувати комфорт рідних осель та одночасно пояснювало прив'язаність англійської нації до власних домівок.

Не менш важливою була і релігійна незалежність, що пов'язувалася з виокремленням англіканства як одного з напрямків протестантизму та супроводжувалося затвердженням у 1534 році англіканської церкви, проголошенням короля головою церкви і перекладом Біблії на доступну англійцям мову. Така незалежність суперечила постулатам католицької Європи, а вбивство королевою-протестанткою Єлизаветою I своєї сестри-католички Марії Стюарт ознаменувало апогей релігійного протистояння католиків і протестантів, призвівши до нападу Іспанської Армади на Англію у 1588 році. Втім «Непереможна Армада» була вщент розгромлена нечисленною англійською армією та силою морської негоди, що ще більше утвердило міць і культ особи королеви Єлизавети I та панівне становище Англії в цілому.

У науковій літературі згадки про національну ідентичність англійців перегукуються із поняттям «англійськості» (англ. *Englishness*) [3; 4; 5] як сукупністю спільних характеристик, що вирізняють жителів Англії. Зі свого боку додамо, що англійськість – це сукупність таких спільних характеристик, що відображені в ментальності англійців, роблячи їх унікальними.

Зупинимось детальніше на розгляді вказаного поняття, передумов його формування та особливостей прояву.

Англійськість можна трактувати як концепцію розвитку англійської нації, що відображає цінності, ментальність, характер, культурні, історичні, соціальні, мовні та політичні аспекти, властиві уродженцям і жителям Англії. Вона закладає підвалини національної ідентичності, сприймаючись як складова останньої [2, 42-54].

У книзі «Як я спостерігала за англійцями», антрополог К. Фокс вказує на певні неписані правила спілкування та поведінки, що виділяють англійців з-поміж решти населення Британії, дозволяючи глибше зрозуміти суть їх національної ідентичності. Таким чином, англійськість, у термінах авторки – це те спільне, що керує поведінкою англійців незалежно від їх класу, віку, статі, регіону проживання, субкультури чи соціальних кордонів. Англійськість, що передбачає дотримання одних та уникання інших правил та норм поведінки, засвоюється і відтворюється автоматично та інстинктивно [4, 7].

Авторка висловлює думку, що англійськість може бути продемонстрована й представниками інших етносів, що довгий час населяють країну, за умови успішного засвоєння та дотримання ними поведінкових кодів. Однак у переважній більшості випадків, представники етнічних груп, навіть демонструючи типово англійську поведінку, схильні ідентифікувати себе як британців, тобто, жителів Сполученого Королівства, що й становить головну відмінність між тими, хто є англійцями за походженням, та імігрантами, які асимілюються з ними [4, 27].

На формування англійськості, як і на становлення національної ідентичності загалом, суттєво вплинули уже згадані вище релігійні фактори. Ще одним фактором єднання нації у XIX столітті стали причини ідеологічного характеру, що охопили культурно-інтелектуальну сферу – літературу, мову, фольклор, історіографію.

У 1879 році побачив світ «Оксфордський словник англійської мови» (*Oxford English Dictionary on Historical Principles*) британського лексикографа Дж. Мюррея, що знаменував собою знакові для становлення англійської ідентичності події – визнання оригінальності англійської мови, закріплення за нею статусу літературної норми, очищеної від діалектів, з тяжінням до фонетичного варіанту, поширеного географічно в Лондоні та околицях [5, 48].

Приблизно в цей же період, який називають вікторіанством, відбувається затвердження канонів та норм в англійській літературі, що підкреслює її велич, неповторність, щирість, розмаїтий та індивідуальний характер і асоціюється з розквітом романтизму.

Формування історичної самосвідомості та відчуття англійськості посилюються появою на історичній арені англійських мислителів Ф. Бейкона, Ч. Дарвіна, Дж. Локка, а в XX столітті підкріплюються низкою політичних моментів – від створення лейбористської партії, що виступала опонентом правлячої консервативної партії, до участі у політичному житті країни знакових фігур англійського походження, зокрема, В. Черчілля та М. Тетчер. У 2016 році відчуття англійськості загострилося внаслідок брекзиту – виходу Сполученого Королівства зі складу ЄС, що супроводжувалося прагненням англійців відстояти власну політичну ідентичність.

Англійськість отримує прояв у, на нашу думку, подекуди егоїстичній любові до усього, що пов'язано з англійською історією та культурною спадщиною, з чітким поділом на «своє»-«чуже», де «своє» отримує позитивну групову ідентифікацію [8, 187].

Прояви англійськості можна простежити в різних сферах життя, однак найбільше вони стосуються особливостей характеру, поведінки, мовленнєвої інтеракції, соціального життя, статусу, стереотипів, забобонів, звичаїв, свят та традицій жителів Англії.

Важливими рисами характеру англійців є їх самовладання, стриманість та флегматичність, що є виявом інтелігентності та гарних манер, втім, сприймаючись іноземцями як снобізм та пихатість. Насправді такі риси є наслідком життя в острівній країні, що перешкодило змішуванню різних культур, а отже, забезпечило стабільність характеру англосаксів. До того ж, у випадку з англійцями консерватизм стосується переважно збереження власної історії, традицій та культурної спадщини, що, швидше, має позитивний підтекст, характеризує їх як націю, яка вміє цінувати культурні надбання минулого. До

них належать церемонії, пов'язані з традицією одруження членів королівської родини, що проходить на очах у всієї нації і транслюється в медіа, церемонія винесення прапору (*Trooping the Colour*), почесна зміна варти (*the Changing of the Guard*), що мають характер ритуалу, який сягає корінням минулого.

Великої ваги для англійця набуває все, що стосується приватної власності, що породило низку висловів на зразок: «*My home is my castle*», «*East or West, home is best*», «*There's no place like home*», «*Home is where the heart is*», «*A man's home is his fortress*», «*Home is my sanctuary*» тощо. Така закритість особистих кордонів та бажання особистої свободи призвели до того, що в Англії будинки часто маркуються в рандомній, нехронологічній послідовності, що ускладнює їх пошук навіть для таксистів.

Англійськість маркується демонстрацією таких рис, як працелюбність, акуратність, дисциплінованість і консервативність, що особливо помітно в дотриманні жителями Англії правил гри у спорті, зокрема, його командних видах. Спорт – єдина сфера, у якій англійці дозволяють собі розкутість та емоційний сплеск. Англійці – завзяті гравці, що люблять перемагати, однак, не люблять, коли їх успіх приписується усій Британії. Єдиною об'єднаною британською командою була команда регбі «Британські Леви», яка у 1899 році представила Сполучене Королівство на іграх в Австралії. В решті видів спорту англійці завжди виставляють окрему команду від себе.

Англійськість пов'язана з існуванням певних негативних гетеростереотипів щодо іноземців, що продиктовано особливостями історичного розвитку, коли кожен незнайомец потенційно сприймався як чужак, що прагне заволодіти їх територією. Звідси, небажання вчити чужі мови, контактувати з іноземцями та вивчати їх культуру, надто, враховуючи домінуючий статус англійської як *lingua franca*.

Що ж стосується стереотипів всередині країни, тут слід відзначити певну зверхність у ставленні до ірландців, які традиційно сприймаються англійцями як ліниві і повільні любителі перехилити чарку. Ставлення щодо шотландців є негативним, що простежується історично, з огляду на низку протистоянь та конфліктів 14-16 століть.

Англійськість диктує правила моралі, що визначають теми «табу». Наприклад, вважається непристойним піднімати питання статків, заробітної плати, політичних уподобань, особистого життя, що зводить спілкування до обговорення нейтральних питань, часто у формі так званих *small talks*. Таке замовчування особистої інформації викликає потребу говорити натяками та розвивати вміння «читати між рядків». Хоча для англійця питання статусу, економічної стабільності та ощадливості є надзвичайно вагомими. Втім, англійська холодність та байдужість врівноважуються відмінним, подекуди дивним та самоіронічним почуттям гумору навіть якщо мова йде про представників королівської родини. Це, вочевидь, пов'язано з тим, що оскільки королівська резиденція завжди базувалася у Букінгемському палаці в Лондоні, англійці вважали, що мають повне право іронізувати над монаршою родиною, сприймаючи їх як частину англійської, а не британської культури.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Як засвідчують положення, наведені вище, англійськість як складова ширшого поняття «національна ідентичність» є багатоплановим і багатокомпонентним культурним феноменом, засобом саморефлексії, збереження власної самобутності, історії та культури жителів Англії. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в аналізі особливостей прояву англійськості у сучасному кінодискурсі.

References

1. Висоцька Н. Концепція мультикультуралізму і питання естетики. Питання літературознавства. Вип. 77. 2009. С.110-121.
Vysotska, N. (2009). Kontseptsiia multykulturalizmu i pytannia estetyky [The concept of multiculturalism and the issue of aesthetics]. *Pytannia literaturoznavstva* [Questions of literary studies], 77, 110-121.
2. Войтенко Л.І. Богуславський С.С. Поняття «англійськість» як складова національної ідентичності у наукових розвідках. Записки з романо-германської філології. 2023. Випуск 2 (51). С. 42-54.
Voitenko, L.I. Bohuslavskiy, S.S. (2023). Poniattia «anhliiskist» yak skladova natsionalnoi identychnosti u naukovykh rozvidkakh [The concept of «Englishness» as a component of national identity in scientific research]. *Zapysky z romano-hermanskoj filolohii* [Notes on Romano-Germanic philology], 2 (51), 42-54.
3. Саніна Т.О. Дослідження національної та етнічної ідентичності: теоретичний огляд. Наукові записки. Том 46. Соціологічні науки. С.22-26.
Sanina, T.O. Doslidzhennia natsionalnoi ta etnichnoi identychnosti: teoretichnyi ohliad [The study of national and ethnic identity: a theoretical overview]. *Naukovi zapysky* [Proceedings], 46, Sotsiolozhichni nauky, 22-26.
4. Kate Fox. *Watching the English: The Hidden Rules of English Behaviour*. London: Hodder and Stoughton Ltd. 2014. 592 p.
Kate, Fox (2014). *Watching the English: The Hidden Rules of English Behaviour*. London: Hodder and Stoughton Ltd.
5. Kumar Krishan. *Englishness and English Cultural Identity*. Morley D., Robins K. *British Cultural Studies*. New York: Oxford University Press. PP.41-55.
Kumar, Krishan. *Englishness and English Cultural Identity*. Morley, D., Robins, K. *British Cultural Studies*. New York: Oxford University Press, 41-55.
6. Okamura Y. Situational ethnicity. *Ethnic and racial studies*. №4. 1981. PP. 452-465.
Okamura, Y. (1981). *Situational ethnicity*. *Ethnic and racial studies*, 4, 452-465.

7. Smith Anthony D. National Identity and the Idea of European Unity. *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-). Vol. 68, No. 1 (Jan., 1992), pp. 55-76.
Smith, Anthony, D. National Identity and the Idea of European Unity. *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), 68, 1 (Jan., 1992), 55-76.
8. Tajfel H. Individuals and groups in social psychology. *British Journal of Social and Clinical Psychology*. 1979. Vol. 18 (2). PP.183-190.
Tajfel, H. (1979). Individuals and groups in social psychology. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 18 (2), 183-190.
9. Cambridge English Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/English> (дата звернення: 15.03.2024).
Cambridge English Dictionary. Retrived from: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/English>
10. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://www.ldoceonline.com/> (дата звернення: 11.03.2024).
Longman Dictionary of Contemporary English. Retrived from: <https://www.ldoceonline.com/>
11. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com> (дата звернення: 11.03.2024).
Merriam-Webster Dictionary. Retrived from: <https://www.merriam-webster.com>
12. The Free Dictionary. URL: <https://www.thefreedictionary.com> (дата звернення: 11.03.2024).
The Free Dictionary. Retrived from: <https://www.thefreedictionary.com>.

Olena Kuzmenko

ORCID 0000-0002-4977-5638
Researcher ID AAS-6417-2020
Scopus-Author ID 58062118700

*Candidate of Sciences, associate professor,
Associate professor of the Department of
Cross-Cultural Studies and Foreign Language Education,
Zhytomyr Ivan Franko State University
(Zhytomyr, Ukraine) Email: kuzmenkoolena33@gmail.com*

ENGLISHNESS AS A CULTURAL PHENOMENON

*The article is devoted to the analysis of the concept of national identity, which appears in scientific literature at the end of the 18th – beginning of the 19th centuries, primarily in the works of thinkers-philosophers. The concepts of «individual» and «collective identity and their relation to national identity are viewed. National identity is interpreted from the standpoint of multidimensionality as a type of collective identity that determines a person's belonging to a group based on common territorial-geographical, historical, socio-political, legal, linguistic, and ethnic characteristics. It is stated that national identity cannot be replaced by the concept of ethnic identity, given the fact that several ethnic groups can belong to the same nation. «Englishness» is defined as a component of national identity, a combination of common cultural, historical, social aspects that are unique to the English people and act as their unifying factor. The article examines how the combination of these aspects contributed to the formation of the national self-awareness and identity of the English throughout history and in the modern world. It is noted that Englishness can be traced mainly at the level of speech, character traits and behavior, associated with restraint, conservatism, respect for one's own history, an unusual sense of humor, reluctance for the personal boundaries to be intruded. The article **aims at** studying the essence, prerequisites for the formation of English and its characteristic features. The tasks are solved with the **methods** of analysis, synthesis, generalization of existing scientific works, the method of analyzing dictionary definitions and the descriptive method. The **scientific novelty** of the research can be traced in the detailed consideration of the factors that lay the foundation for the formation of the national identity of the English, and in presenting our own definitions of the analyzed phenomenon. The conclusion states the opinion about the multifaceted character of Englishness as a cultural phenomenon that serves as a means of self-reflection and preservation of their identity.*

Key words: *national identity, collective identity, Englishness, heterostereotypes. history and culture of the inhabitants of England.*

Стаття надійшла до редакції 11.04.2024

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор **Н. С. Щербя**